

Voornaamwoordelijke bijwoorden in de Toponymie

door JAN LINDEMANS.

Familienamen als *van Achter*, *van Beneden*, *van Boven*, *van Binnen*, *van Buiten*, zijn geen ongewone verschijningen in de Nederlandse anthroponymie. Hier wordt een bijwoord gebruikt blijkbaar als plaatsaanduiding, in casu : de ligging van de woning van het aldus genaamde geslacht.

Daarnaast komen namen voor als *van Ginderachter* (met oude variante *van daer achtere*), *van Ginderbinnen*, *van Ginderboven*, enz., waar een tweede bijwoord (*ginder*, *daar* ; nooit : *hier*) de localisering nog meer kracht bijzet. De namen van de eerste reeks schijnen trouwens een verdere ontwikkeling te zijn van deze der tweede reeks, toen men de bepaling *ginder* overbodig achtte.

In de spraakkunst noemt men zulke samenstellingen „voornaamwoordelijke bijwoorden” ; zij staan, in 't geval dat ons bezig houdt, in de plaats van aanwijzende voornaamwoorden. *Ginderachter*, b. v., is dan zoveel als : „achter deze of gene plaats”.

Het loont wellicht de moeite deze grammaticale deductie, wat betreft de betekenis en het ontstaan van zulke namen, even te toetsen aan de historische en topografische werkelijkheden.

GINDERACHTER.

Er zijn mij drie plaatsen bekend (er kunnen er wel méér geweest zijn) die aldus genaamd waren.

De eerste lag te Dendermonde en wordt reeds vermeld in een Latijnse oorkonde van 1275 : *in vico qui dicitur illic retro*, „in de straat die heet ginder achter” (1). Deze straat, die in de 14e eeuw „achter Overmans” (2) genoemd wordt en thans Kasteelstraat, ligt op de linker Denderoever, buiten den ouden burchtwal en een heel eind af van de stadskern die zich ontwikkelde rondom de Markt en de Collegiale kerk. Van daar uit gezien lag die straat inderdaad „ginder achter”.

De tweede plaats, de meest bekende, was een hof en heerlijkheid te Vilvoorde, gelegen op den linkeroever van de Zenne (de stad ligt op den anderen oever), nabij de brug waar de oeroude Schapenweg de rivier overschrijdt. Ten opzichte van de stad en den burcht was dit „het hof dat achter de Zenne gelegen” was. Het bestaan er van blijkt reeds uit oorkonden van het begin van de 13^e eeuw ; het verdween in de 15^e eeuw. Omringd van wallingen was de *woeninge van der achter* (zoals ze genoemd wordt in het Spechtboek van ca. 1320) omgeven van gronden die er van afhingen en die zich uitstrekten van den Spuimolen, op de Zenne, tot de stadsgrachten (3). De namen van de oudst bekende eigenaars of bewoners van dit goed zijn leerzaam voor de anthroponymie (4) :

1262 *Heinricus de Retro, scabinus de Filforde* (Cartularium van de Abdij Grimbergen, hs. 14^e eeuw, archief der Abdij) ;

1262, 1264 *Goesinus de Retro*, ook schepen van Vilvoorde (Ibid.) ;

(1) *Oudheidkundige Kring van Dendermonde*, 1865, bl. 37.

(2) Een geslacht Overmans was gevestigd in een huis op den hoek van die straat.

(3) A. WAUTERS, *Hist. Env. Bruxelles*, II, 522 ; — J. NAUWELAERS, *Histoire de Vilvoorde* (1941), I, 573, 574.

(4) Voor verdere opgave van oorkonden betreffende het geslacht van Ginderachter, zie *Eigen Schoon en De Brabander*, XV (1933), 297, 298, 301 (Genealogie Van Ginderachter).

- 1276 *Nicholaus de Retro* (Ibid.);
 1295 *Cole de Retro*, schepen van Vilvoorde;
 ca. 1300 *wilen Her Coel van der Achtere*;
 1291, 1296 *Henricus filius Nycholai dicti Cole de Retro*;
 1300 *Henrich Coelssone*, schepen van Vilvoorde;
 1314, 1325 *Henricus dictus Sercoels*;
 1323 *Joannes dictus de Retro*;
 1326 *Johannes dictus van der Achtere*, te Vilvoorde.
 14^e eeuw *Wouter van Ghinderachtere*, sticht een jaargetijde in de Abdij Ten Rozen (bij Aalst) (1);
 1389 *Jan van Ghinderachter*, te Kobbegem (2);
 1392 *Goesen van Achter*, alias *Goessen van Ghinderachter* (3);
 1392 *Gillys van Ghinderachtere*, Bollebeek (4).

Zoals men ziet komt de vorm *ginderachter* maar betrekkelijk laat voor, in den familienaam, en afwisselend met *achter*. Die afwisseling duurt voort, in het Land van Assche, waar het geslacht, sedert het begin van de 14^e eeuw verblijft, tot in de 16^e eeuw, ja zelfs af en toe nog in de 17^e eeuw. De twee namen *van Ginderachter* en *van Achter* geraakten ten slotte gevestigd op onderscheiden takken van het geslacht die tot heden, in die streeks, naast elkaar nog voortleven.

Een derde *hof van daer achter* of *van ginder achter* bestond te Denderhoutem. E. SOENS deelt daarover het volgende mede (5) : „In 1410... was de hofstede, sedert lang een

(1) *Obituarium van Ten Rozen*, uitgegeven door O. REYNTJENS, *Annalen Geschied- en Ouheidkundige Kring Land van Aalst*, IV (1908).

(2) BOLSÉE, *La grande enquête de 1389 en Brabant* (Brussel, 1929).

(3) BOLSÉE, 236, 715.

(4) R. A. B., *Domaniaal Rentenboek van 1392*, f° 71.

(5) E. SOENS, *De Abdij van St.-Adriaans te Geeraardsbergen, haar pachthoven en molens*, in *Gesch. en Oudh. Kring Land van Aalst*, X (1914), 189-190.

eigendom van Sint-Adriaans, verhuurd aan *Johannes van Ghinderachter* alias *Moens*. Deze pachter heeft ongetwijfeld zijn naam ontleend aan het *Hof van Ginderachter* of *Daerachter*, dat blijkens de renteboeken uit het begin van de 12^e eeuw reeds dien naam droeg, omdat het *achter de huizen* van de dorpsplaats en aanpalende straten, even *achter de pastorijs* gelegen was, en enkel met een dreef aan de Molenstraat zijn uitvoer had. Het blijkt des te meer dat de eigennaam van den pachter Moens was, en zijn vermoedelijke opvolger, Cornelis Symoens, ook *van Ginderachter* of *van Daerachter* geheeten werd.”

Er kunnen, zoals wij reeds zeiden, nog wel meer plaatsen aldus aangeduid geworden zijn. Een *Faes van Ginderachter*, vermeld in 1389 in de meierij Kuntich (1), kan natuurlijk wel uit Vilvoorde stammen, maar het is niet uitgesloten, zelfs zeer waarschijnlijk, dat hij zijn naam ontleende aan een Ginderachter uit zijn streek. Zo ook de *van der Achter's* in de Kempen. Naar analogie met zeer bekende namen als *van der Beke*, *van der Elst*, enz., vatte men onbewust *der* (daar) op als een lidwoord, en men voerde hier ook de substitutie *van der* > *ver* door (2). Men bekwam alzoo *Verachter* (zoals *Verbeek*, *Verelst*, enz.), waaraan men dan nog een *t* voegde (*Verachtert*), hetzij om aan *achter* het uitzicht te geven van een plaatsnaam, hetzij eenvoudig onder invloed van het dialectisch adjectief *verachterd*, „achterlijk”.

GINDEROMME.

Te Bekkerzeel (arr. Brussel) was een hof en leengoed geheten 1536 *thoff daer omme*, 1440, 1536, 1679 het *Hof*

(1) BOLSÉE, 511.

(2) J. LINDEMANS, *Het praefix ver in familienamen* (*Versl. en Meded. K. V. Academie*, 1940, bl. 283-296).

van *Ginderomme*. Een *Ada van Ghinderomme* wordt vermeld, te Bekkerzeel, in 1348 (1).

Dit hof ligt buiten het kleine dorpscentrum met het plaatselijk herenhuis, aan het einde van een grote bocht van de voornaamste straat van de gemeente. Van uit het dorpscentrum gezien lag dan dit hof „daar omme”, aan den draai van de straat, „de straat om” (2).

Uit deze voorbeelden ziet men duidelijk hoe die plaatsnamen ontstonden. Wij laten hier nog enige familienamen volgen die tot hetzelfde type behoren. De plaatselijke navorsers zullen ze dan verder wel kunnen belichten.

BENEDEN.

Familienaam van *Beneden* (Brabant). Een vorm met *ginder* is mij niet bekend.

GINDERBINNEN.

Familienamen van *Ginderbinnen*, van *Binnen* (Brabant).

GINDERBOVEN.

Familienamen van *Ginderboven*, van *Boven* (Brabant, Land van Dendermonde), *Verboven*.

1377 *Jan van Ghinderboven*, leenman te Lebbecke (3); 1389 *her Henric van Ghinder boven*, te Erps (4); 1430 *Jan van Ghinderboven*, te Melsbroek (5); 1432 *S. Nycholai de Ghinderboven*, Brussel (6).

(1) Voor bronopgaven, zie J. LINDEMANS, *Toponymie van Bekkerzeel*, n° 19.

(2) Vgl. familienaam van *Dromme*, van daar omme.

(3) Rolrekeningen van den Baljuw van Dendermonde, R. A. B., Rekenkamer, n° 1648.

(4) BOLSÉE, bl. 16.

(5) J. NAUWELAERS, *op. cit.*, 572.

(6) DE RAADT, *Sceaux armoriés*, i. v.

GINDERBUITEN.

Plaatsnaam te Mol. — Geslachtsnamen van *Ginderbuiten*; van *Buyten* (o. a. te Merchtem, 15e-16e eeuw).

1339 *Otto van Ghinderbuten* (1).

GINDERDEURE.

Plaatsnaam te Erembodegem. — Geslachtsnaam van *Ginderdeuren* aldaar en in de omgevende streek. — *Deure* is de dialectische vorm van Mnl. *dore*, door.

GINDERNEDER.

14^e e. *Heinricus de Ghindernedere* (Wichelen) (2).

GINDEROVER.

Geslachtsnaam van *Ginderover* (Land van Dendermonde).

1351, 1353 *Jan van Ghinderhover*, „meyer in de prochien van Belle ende Zwiveke” (3); 1395 *Robrecht van Ghinderover*, schepen van Denderbelle-Zwijveke (4).

GINDERTALE.

Familienaam van *Gindertalen* (Dilbeek, Brussel).

1389 *Heinric van Ghindertale*, in de meierij Vilvoorde (5). — *Tale* is waarschijnlijk een contractie van *te dale*.

Soortgelijke formaties moeten ook bestaan hebben in het Waalsch taalgebied, blijkens familienamen als *de Laderrière*, *Deladrière* (van *Ginderachter*), *de Ladessous*, *de Ladersous* (van *Beneden*), *de Lassus* (van *Ginderover*), *de Lahaut*, *Lahaut* (van *Ginderböven*), misschien ook *de la Val* (van *Gindertale*), *de la Fors* (van *Ginderbuiten*), en wellicht nog andere (6).

(1) *Ibid.*

(2) Rijksarchief Gent, Fonds St-Baafs, n° 41.

(3) *Cartularium van Zwijveke*.

(4) DE RAADT, i. v.

(5) BOLSÉE, 127.

(6) Plaatsnamen *Ladessous* (Blaregnies, Gozée), *Lahaut* (Dour, Gozée), *Lassus* (Hamoir).

Een woord ~~nog~~ over de accentverschuiving *Ginder-achter* > *Ginderachter*, ook voorhanden in *Ginderdeuren*, *Gindertalen*.

De mensen uit de streek zeggen *van Ginderachter* met het accent op *gin*, en hebben blijkbaar niet het minste vermoeden dat daar iets abnormaals aan is, iets dat zou wringen tegen het taalgevoel. Voor vreemdelingen, die niet vertrouwd zijn met dien naam, is het juist andersom; die locale uitspraak, met beklemtoning van de eerste lettergreep, voelen zij nog als absoluut abnormaal: in samenstellingen als *daarachter*, *hierachter*; moet het accent op het tweede bijwoord vallen.

Het is duidelijk dat, wellicht nog in de 16^e eeuw, de beklemtoning, ook in de streek, nog normaal op *achter* viel, vermits de lange naam nog kon verkort worden tot *van Achter*, wat ons niet mogelijk schijnt bij een beklemtoning van *ginder*.

Waarom is die verschuiving van het accent toe te schrijven?

Ik meen dat hier een ander onbewust taalgevoel aan het werk geweest is, namelijk dit: plaatsnamen vragen het accent op de eerste lettergreep, tenzij bij samenstellingen waar het eerste lid een latere toevoeging is, een bijkomende bepaling ter onderscheiding van homoniemen (b. v. *Denderleeuw*, *St.-Pieters-Leeuw*, *Zoutleeuw*, plaatsen die langen tijd, en thans nog ter plaatse, eenvoudig *Leeuw* heetten; *Denderhoutem*, *St.-Lievens-Houtem*; *Denderbelle*, *Schellebelle*; *Dendermonde*, *Rupelmonde*, enz.). Alle andere topniemen hebben het hoofdaccent op de eerste lettergreep.

Dit is zo waar dat, wanneer we niet beter weten, — en dat is vaak het geval met Noord-Nederlandse plaatsnamen, om niet eens te gewagen van plaatsnamen uit eigen land, — wij onbewust den klemtoon op de eerste lettergreep leggen. Wij allen, die in de jaren '90 ter lager school gingen,

hebben geleerd, hier in Brabant, dat de Maas de steden Máastricht en Máaseik „besproeide”. En zo zal men waarschijnlijk in Limburg geleerd hebben dat de Schelde voorbij Déndermunde en Rúpelmonde vloeide. Zoals heden nog wel gesproken wordt over Díksmuide. Wij hebben ook eerst gehoord van A'msterdam en Róttterdam, alvorens een anderen toon te vernemen. In de eigen streek weet men wel dat het Maastrícht, Dendermónde, Diksmúde, moet zijn; maar ver van die plaatsen paste men, in zijn onwetendheid, den regel toe uit het onbewust taalgevoel.

Wanneer dan Ginderachter als een duister, onbekend toponiem voorkwam — op *van* volgt immers een plaatsnaam — moest dit woord vanzelf het accent op de eerste lettergreep krijgen.

Dit proces van accentverschuiving lijkt mij nog werkzaam te zijn. Zo heb ik al gehoord, bij plaatselijke dialectsprekers, *Sint-Amánds*, *Sint-Niklaas*, met onmiskenbaar accent op *sint*, alhoewel de grote massa nog *Sint-Amánds* en *Sint-Nikláas* zegt. Het is, mij dunkt, een verschijnsel van denzelfden aard als het hierboven beschrevene (1). Wie zegt *Sint-Amánds* denkt niet meer aan den patroonheilige van de plaats; het is een toponiem, een aaneenreiging van klanken, waarbij de primitieve betekenisinhoud, bij 't gebruik, geheel uit het bewustzijn verdween. En wie zal zeggen of deze nieuwe accentuering uiteindelijk niet de algemene uitspraak zal worden?

(1) Iets analoogs is denkelijk nog de zeer gewone accentverschuiving, bij Vlaams sprekende volksmensen in het Brusselse, in het bepalend lid van straat- en andere plaatsaanduidingen: „hij woont in de rue *dé* Vrière”, „het kasteel *dé* Rongé”, enz., telkens met sterk accent op *de*.